

Państwowa Szkoła Wyższa
im. Papieża Jana Pawła II w Białej Podlaskiej

Dawid Błaszczak

**KAPITAŁ SPOŁECZNY W SIECI
WSPÓŁPRACY TRANSGRANICZNEJ
BIAŁEJ PODLASKIEJ I BRZEŚCIA**

Biała Podlaska 2016

Wydawca:
Państwowa Szkoła Wyższa
im. Papieża Jana Pawła II w Białej Podlaskiej

Recenzenci:
prof. zw. dr hab. Zbigniew Kurcz (UWr)
dr hab. Julita Makaro (UWr)

© Copyright by Państwowa Szkoła Wyższa
im. Papieża Jana Pawła II w Białej Podlaskiej, Dawid Błaszczak

ISBN 978-83-64881-26-8

Nakład: 110 egzemplarzy

Liczba arkuszy wydawniczych: 12

Wydawnictwo PSW JPII
ul. Sidorska 95/97, p. 334R
21-500 Biała Podlaska
www.pswbp.pl

Skład, druk i projekt okładki:
Agencja Reklamowa TOP, ul. Toruńska 148, 87-800 Włocławek
tel.: 54 423 20 40, fax: 54 423 20 80, www.agencjatop.p

Publikacja została dofinansowana ze środków Funduszu Grantów na Badania Własne PSW im. Papieża Jana Pawła II w Białej Podlaskiej w ramach projektu „Kapitał społeczny w sieci współpracy transgranicznej Białej Podlaskiej i Brześcia – impresje, implikacje, wyzwania na przyszłość”

*„Transgranicze ma przyszłość
jako realnie istniejący obszar i kategoria analizy”*

Zbigniew Kurcz
O transgraniczu i transgraniczności

Spis treści

Wprowadzenie.....	9
Rozdział 1. Badania sieci w naukach społecznych	21
1.1. Od grup do sieci jako zasad organizacji życia społecznego	21
1.1.1. Innowacje technologiczne	22
1.1.2. Nowa logika relacji społecznych.....	23
1.1.3. Od grup do sieci.....	24
1.1.4. Komunikowanie sieciowe	27
1.1.5. Sieciowa organizacja życia społecznego	30
1.2. Miejsce badań sieciowych w teoriach socjologicznych.....	34
1.3. Analiza sieci społecznych jako narzędzie badania procesów społecznych...	43
1.3.1. Historia analizy sieciowej	44
1.3.2. Analiza sieci jako paradygmat? Procedury analizy sieciowej.....	47
1.3.3. Podsumowanie	50
Rozdział 2. Kapitał społeczny w układach sieciowych.....	51
2.1. Sieciowy kapitał społeczny na pograniczu jako problem badawczy.....	51
2.2. Wybrane koncepcje kapitału społecznego w sieci	53
2.2.1. Kategoria sieci w klasycznych koncepcjach kapitału społecznego J. Colemana, R. Putnama, P. Bourdieu i F. Fukuyamy.....	55
2.2.2. Sieciowe komponenty kapitału społecznego w teoriach A. Krishny i E. Shrader, P. Adlera i S-W. Kwon, J. Nahapiet i S. Ghostal, P. Bullena i J. Onyx	59
2.2.3. Kapitał społeczny w koncepcji „luk strukturalnych” R. S. Burta.....	61
2.2.4. Sieciowa teoria społecznego kapitału w teorii N. Lin’a.....	64
2.2.5. Znaczenie „mostów” oraz „silnych” i „słabych” więzi w społecznym kapitale w sieci według teorii M. Granovetter’a	65
2.3. Walory i niedostatki badań kapitału społecznego w sieci	68

Rozdział 3. Sieciowa perspektywa współpracy transgranicznej	73
3.1. Sieci jako nowy paradygmat struktur współpracy transgranicznej, Granice, pogranicza, transgraniczność – różnorodność praktyk i teorii	73
3.1.1. Granice, pogranicza, transgranicze i transgraniczność w wybranych teoriach socjologii pogranicza	74
3.1.2. Transformacja granic w układy sieciowe – refleksje teoretyczne	79
3.1.3. Transgraniczne sieci partnerskie – nowe wyzwania i perspektywy rozwoju	84
3.2. Płaszczyzny sieciowej współpracy transgranicznej.....	94
3.3. Obszary Funkcjonalne jako sieci ośrodków przygranicznych i subregionalnych na przykładzie MOF Białą Podlaska i POF „Aktywne Pogranicze”	111
3.3.1. Zakres terminologiczny Obszarów Funkcjonalnych w dokumentach planistycznych i strategicznych.....	113
3.3.2. Analiza sieci powiązań MOF Białą Podlaska i POF „Aktywne Pogranicze”.....	115
3.4. Meandry usieciowienia wschodniego transgranicza Polski na tle relacji UE – Białoruś – Ukraina – Rosja.....	130
Rozdział 4. Kapitał społeczny w realizacji polityki transgranicznej Białej Podlaskiej i Brześcia w ramach funduszy europejskich - lata 2000-2007	151
4.1. Ramy metodologiczne badań własnych.....	154
4.2. Architektura sieci powiązań Białej Podlaskiej i Brześcia na przykładzie programów PHARE i Funduszu Małych Projektów Narodowego Programu dla Polski.....	166
4.3. „Mosty” i „luki strukturalne” w sieci przepływów Białej Podlaskiej i Brześcia w ramach Programu INTERREG 2004-2006.....	175
Rozdział 5. Partnerstwo transgraniczne jako sieć powiązań Białej Podlaskiej i Brześcia na przykładzie inicjatyw współpracy transgranicznej po 2007 r.	189
5.1. Analiza sieci współpracy Białej Podlaskiej i Brześcia – przykład Programu Współpracy Transgranicznej PL-BY-UA 2007-2013.....	189
5.2. „Ekoturystyka szansą zrównoważonego rozwoju regionów przygranicznych” – sieć współpracy Polski, Białorusi, Ukrainy w ramach Programu Wspierania Inicjatyw Transgranicznych w Euroregionie Bug	197

5.3. Partnerstwo publiczno-prywatne w rozwoju współpracy transgranicznej na przykładzie Polsko-Białoruskiego Forum Gospodarczego „Dobrosąsiedztwo 2011”.....	204
Zakończenie	216
Summary	226
Изложение.....	227
Spis tabel i rysunków	228
Spis ujętych w sieci instytucji i organizacji oraz ich akronimów.....	231
Bibliografia i netografia	236

Wprowadzenie

Potrzeba studium teoretyczno-empirycznego nad kategorią kapitału społecznego, w tym także w kontekście sieci współpracy transgranicznej, wynika z co najmniej kilku kluczowych przesłanek.

Po pierwsze, na przestrzeni ostatnich kilkunastu lat zaobserwować można dynamicznie rosnące zainteresowanie koncepcją kapitału społecznego. Publikacje z zakresu kapitału społecznego zajmują poczesne miejsce w krajowej i międzynarodowej literaturze. Obszerne rozważania teoretyczne jak również szereg prezentacji empirycznych stanowią dowód na to, że analiza kapitału społecznego to interesujące a przy tym istotne i w pełni niezbadane pole działalności podmiotów indywidualnych, jak również zbiorowych, przedkładające się na sferę społeczną, ekonomiczną i polityczną. Nauka, jako próba analizowania, opisywania i objaśniania tego, co ma miejsce w zmiennej i płynnej rzeczywistości społecznej na przestrzeni czasu stawia przed analitykami nowe wyzwania, wśród których „wymaga reformy tradycyjna metodologia nauk społecznych, wielbiąca zasady logiki zero-jedynkowej, (...), niepodważalne dowody i ścisły język”¹. Kalejdoskopowa, wielowymiarowa i płynna rzeczywistość społeczna „składa się z procesów stochastycznych i korpuskularnych, o skomplikowanej strukturze, (...) wymaga to bardziej subtelnej metodologii, przewagi dyskursywnej i hipotetycznej narracji i bardziej otwartego języka”².

Rozbudowane do maksimum narzędzia matematyczne, ekonomiczne i informatyczne nie są w stanie uchwycić całości mechanizmów zachodzących w otaczającym nas świecie. „Żyjemy dziś w świecie, w którym nic nie jest dane raz na zawsze. Musimy stale czynić wysiłek odnowy, stale wszystko renegotjować, poruszając się wśród nieskończonej ilości zmiennych i niewiadomych. (...) Jednocześnie jednak (...) istnieje i zawsze będzie istniała chęć syntetyzowania i pragnienia uchwycenia jakichś ogólnych praw rządzących wydarzeniami”³. Konieczne jest zatem odwołanie się do pozaekonomicznych elementów życia społecznego, które w niemniejszym stopniu warunkują rozwój zarówno na płaszczyźnie lokalnej, jak również regionalnej i globalnej. Ma to szczególne znaczenie w warunkach nasilającej się globalizacji i integracji europejskiej, gdzie wszelkie zasoby, zmobilizowane przez pojedynczych lub zbiorowych aktorów ulegają przewartościowaniu, a ponadto wzrasta możliwość swobodnej ich wymiany czy akumulacji.

¹ K. Wielecki, Kryzys i socjologia, Wydawnictwo Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa 2012, s. 316.

² Tamże, s. 316.

³ R. Kapuściński, Rwący nurt historii. Zapiski o XX i XXI wieku, Wydawnictwo Znak, Kraków 2007, s. 11.

Po drugie, obserwacje i doświadczenia ostatnich kilkunastu lat pokazują, że zwiększenie efektywności gospodarowania podmiotów (firm, banków, państw, regionów, miast i innych) nie może mieć miejsca bez zaufania, wartości, norm, sieci powiązań, kontaktów, przepływów informacji, osób, wiedzy, a zatem tego, co określa się mianem kapitału społecznego. „Kapitał ten, reprezentując relacje międzyludzkie, staje się nośnikiem realnych wartości ekonomicznych wpływających na skuteczność i efektywność podmiotów gospodarujących”⁴. Wskutek tego prowadzi do redukcji kosztów, ułatwia pomnażanie korzyści, podejmowanie rozbudowanych, skomplikowanych działań, których nie udałooby się zrealizować indywidualnie, scala współpracujące podmioty, tworząc tym samym fundament do dalszych zadań, do kooperacji, czy priorytetowej w ostatnim czasie kooperacji.

Po trzecie, kluczowe miejsce w strukturze Wspólnoty Europejskiej zajmują transnarodowe sieci terytorialne budowane na horyzontalnych relacjach współpracy pomiędzy subpaństwowymi jednostkami terytorialnymi, z co najmniej dwóch państw⁵. Tradycyjny punkt widzenia granicy ulega transformacji na skutek obecności pozapaństwowych aktorów funkcjonujących w poprzek granicy i ponad nimi, rozwoju nowoczesnych technologii, które zmieniły dotychczasowe rozumienie czasu i przestrzeni. Rosnąca mobilność osób, mnożące się przepływy informacji, wiedzy i kapitału skurczyły dystans przestrzenny i czasowy, zredefiniowały funkcje i znaczenie granic. Jak podkreśla Grzegorz Babiński „Pojęcia pogranicza zrobiło w ostatnich kilkunastu latach wyraźną karierę”⁶. Obecnie, choć rozumienie pogranicza nie straciło swojej aktualności to w następstwie globalizacji oraz nasilającej się przenikalności granic upatruje się kluczowe determinanty przeobrażeń współczesnych obszarów przygranicznych. Co więcej, uzupełniają one funkcje centrów, „tworzyły się tam, gdzie centrum nie było już w stanie dalej sięgać, bądź ze względu na swoją ograniczoną ekspansywność, bądź dlatego, że napotkało granice oddziaływania innego centrum”⁷. Aktualnie pogranicza stopniowo stają się miejscem przejścia i przenikania różnych centrów, a co za tym idzie osób, kultur, wiedzy i innych. G. Babiński zwraca uwagę, że „zmienia się dość istotnie wymiar kulturowy współczesnych pograniczy. Typowa dla starych obszarów dominacja kulturowa centrum i wertykalizacja relacji kulturowych ustępuje miejsca bardziej horyzontalnym, symetrycznym, być może nawet w pewnych aspektach partnerskim

⁴ M. Gajowiak, *Kapitał społeczny. Przypadek Polski*, Polskie Wydawnictwo Ekonomiczne, Warszawa 2012, s. 7.

⁵ Zob. H. Dumala, *Transnarodowe sieci terytorialne w Europie*, Wydawnictwo UMCS, Lublin 2012, s. 18.

⁶ G. Babiński, *Przemiany pograniczy narodowych i kulturowych – propozycje typologii*, [w:] R. Stemplowski, A. Żelazo (red.), *Polskie pogranicza a polityka zagraniczna u progu XXI wieku. Raporty*, Polski Instytut Spraw Międzynarodowych, Warszawa 2002, s. 13.

⁷ Tamże, s. 15.

relacjom społecznym i kulturowym”⁸. Współcześnie, na skutek maksymalizacji usieciowienia i informatyzacji społeczeństwa, zlokalizowane zarówno w centrum, jak również na pograniczach, stają się strukturami coraz bardziej przejściowymi, płynnymi, choć w dalszym ciągu, w pewnym stopniu wyrazistymi. Będą to jednak zupełnie nowe pogranicza.

Zdaniem Zbigniewa Kurcza uzupełnieniem dotychczasowego podziału pograniczy na „stare” i „nowe” jest metafora sieciowa. „Podział ten nie jest wyczerpujący ani w pełni trafny, ponieważ nie uwzględnia specyfiki wszystkich pograniczy Polski, tak w ich przebiegu, jak też w zakresie pełnionych funkcji”⁹. W świecie oplątanych licznymi, horyzontalnymi powiązaniem, kategoria sieci stanowi odpowiednie, aktualne narzędzie do opisu współczesnych pogranicz, wraz z ujęciem ich dynamiki i funkcji. Jednocześnie, jak zauważa Hanna Dumała, „polscy autorzy w zasadzie nie posługują się terminem „sieć” i nie stosują analizy sieciowej do badania współpracy terytorialnej”¹⁰.

W ostatnim czasie zaobserwować można trychotomiczną transpozycję funkcji granic państwa polskiego, tj. od dezintegracyjnej przez fragmegracyjną do integracyjnej¹¹. Ów transpozycja przebiega ze zmienną dynamiką, uwarunkowaną procesami egzogenicznymi jak też endogenicznymi. W skrajnym przypadku procesy te spowodować mogą spadek przenikalności granic, czego przykładem jest polsko-białoruska strefa przygraniczna. Pogłębione studium nad specyfiką wschodniej granicy Polski, tym samym Unii Europejskiej, ukazuje „fenomen wschodniego pogranicza”¹², na którym umacniają się cechy społeczno-kulturowe zbliżone do eurosceptycyzmu, związane często z peryferyjnym położeniem, różnorodnością tradycji kulturowych, marginalizacją oraz poczuciem deprywacji w stosunku do innych środowisk. Z drugiej strony regiony przygraniczne stają się obszarami w obrębie których, stopniowo, ze zróżnicowaną dynamiką inicjowane są nowe działania o wymiarze ponadlokalnym. „Pogranicze jest najpłynniejszą kategorią analityczną w socjologii, trudniejszą do wyodrębnienia niż mniejszość czy region, (...) są w sensie przestrzeni klockami lego, które można sobie dowolnie poukładać obok siebie i opisywać”¹³.

⁸ Tamże, s. 16.

⁹ Z. Kurcz, Polskie pogranicza a polityka zagraniczna Rzeczypospolitej Polskiej w okresie transformacji, [w:] R. Stemplowski, A. Żelazo (red.), Polskie pogranicza a polityka zagraniczna u progu XXI wieku. Raporty, Polski Instytut Spraw Międzynarodowych, Warszawa 2002, s. 74.

¹⁰ H. Dumała, Transnarodowe..., s. 23.

¹¹ Zob. A. Moraczewska, Transformacja funkcji granic Polski, Wydawnictwo UMCS, Lublin 2008, s. 8.

¹² Określenie zaczerpnięte ze sformułowania A. Sadowskiego w książce „Białystok. Kapitał społeczny mieszkańców miasta”, Wydawnictwo Wyższej Szkoły Ekonomicznej w Białymstoku, Białystok 2006.

¹³ W. Żelazny, Pogranicza cywilizacyjne metysujących się aglomeracji Europy, [w:] E. Jurczyńska-McCluskey, P. Bałdys, K. Piątek (red.), Regiony pogranicza w dobie integracji europejskiej. Wymiana – współpraca - wielokulturowość, Wydawnictwo Akademii Techniczno-Humanistycznej w Bielsku-Białej, Bielsko-Biała 2007, s. 18.

Czwartą przesłanką, skłaniającą do refleksji nad kapitałem społecznym jest wzrost zainteresowania tą koncepcją nie tylko w obrębie przedstawicieli ekonomii, politologii, socjologii, ale również agencji rządowych, instytucji samorządowych bądź podmiotów prowadzących działalność pozarządową. W ostatnich latach liczba publikacji i ekspertyz naukowych poświęconych kapitałowi społecznemu systematycznie rośnie. Zainteresowanie tego typu problematyką dotarło również do Polski, o czym świadczą badania oraz publikacje autorstwa Andrzeja Sadowskiego, Janusza Czapińskiego, Henryka Januszka, Janusza Herbsta, Marka Szczepańskiego i innych¹⁴. Kapitał społeczny „włączony został” do rządowych programów rozwojowych oraz strategicznych dokumentów, wyznaczających kierunki rozwoju Polski na najbliższych kilkanaście lat¹⁵. W ekspertyzie przygotowanej przez Ministerstwo Rozwoju Regionalnego (MRR) „Działania na rzecz zwiększenie kapitału społecznego – w ramach Strategii Rozwoju Kraju 2007-2015” czytamy, że „hasło kapitału społecznego okazało się (...) użyteczną i uniwersalną kategorią analityczną, dającą szansę na właściwe uchwycenie wpływu społecznych relacji na procesy ekonomiczne oraz polityczne”¹⁶. Z kolei ósmy rozdział strategii rozwoju kraju „Polska 2030. Trzecia fala nowoczesności” mówi, że „Polska w 2030 roku będzie krajem, w którym ludzie potrafią ze sobą współpracować i podejmują razem działania dla dobra wspólnego. (...) Dlatego należy sobie postawić za cel podejmowanie działań i wprowadzenie takich mechanizmów i narzędzi, by kapitał społeczny mógł zostać wzmocniony”¹⁷.

Analizując, pod kątem kapitału społecznego, treść strategii rozwoju miasta Biała Podlaska oraz Powiatu Bialskiego, w obydwu dokumentach znaleźć można jedynie informacje dotyczące liczby organizacji pozarządowych na obszarze miasta i powiatu, form ich finansowania i współpracy oraz aktywności społecznej mieszkańców, w tym uczestnictwa w wyborach¹⁸. Wiedzy merytorycznej, opartej na empirycznych badaniach, dostarcza raport „Biała Podlaska. Badanie warunków życia i jakości usług publicznych” pod kierownictwem Cezarego Trutkowskiego, z którego wyłania

¹⁴ Na stronie internetowej nauka-polska.pl w bazie „prace badawcze” widnieją 33 pozycje dotyczące kapitału społecznego. W zasobach Biblioteki Narodowej wedle wykazu na dzień 12.01.2015 roku istnieje 38 tytułów książek poświęconych zagadnieniom z kapitału społecznego.

¹⁵ Autor ma tu na myśli Ekspertyzę Działania na rzecz zwiększenia kapitału społecznego – w ramach aktualizacji Strategii Rozwoju Kraju 2007-2015, przygotowanej na zlecenie Ministerstwa Rozwoju Regionalnego, Raport „Polska 2030” przygotowany przez Kancelarię Prezesa Rady Ministrów.

¹⁶ J.J. Wygnański, J. Herbst i inni, Działania na rzecz rozwoju kapitału społecznego – w ramach aktualizacji Strategii Rozwoju Kraju 2007-2015, Ministerstwo Rozwoju Regionalnego, Warszawa 2010, s. 7.

¹⁷ „Polska 2030. Trzecia fala nowoczesności”, Długookresowa Strategia Rozwoju Kraju, wersja robocza, Warszawa 2012, s. 275.

¹⁸ Zob. więcej: Strategia Rozwoju Powiatu Bialskiego na lata 2007-2015, Wydawnictwo INTERGRAF i Starostwo Powiatowe, Biała Podlaska 2008, s. 182-187, Strategia Rozwoju Miasta Biała Podlaska na lata 2008-2015, Biała Podlaska 2008, s. 67.

się obraz znikomej działalności w organizacjach pozarządowych i kapitału spajającego, wiążącego, w którym przeważa nieufność i interes prywatny¹⁹.

Przegląd literatury światowej i krajowej z zakresu społecznego kapitału dostarcza informacji, że choć pojęcie to wchodzi w fazę naukowej dojrzałości, nie ma jak dotąd w polskiej literaturze przedmiotu dogłębnej, całościowej analizy socjologicznej kapitału społecznego w sieci. Trafnie zauważają autorzy przytaczanej wcześniej strategii MRR, że dotychczasowe analizy i badania kapitału społecznego oparte są głównie na koncepcji wysuwanej przez Roberta Putnama. „Zdecydowanie brakuje w Polsce prac empirycznych, które analizowałyby (...), podejmowały zagadnienia jego wpływu na procesy rozwojowe lub sposobu, w jaki sam jest przez nią kształtowany”²⁰. Większość dotychczasowych publikacji ma charakter teoretyczny, opisowy, pozwalający zmierzyć poziom kapitału społecznego, a właściwie jego składowych części. Dostępna literatura opisuje ogólne teorie na temat społeczeństwa sieci, sieciowej analizy społecznej, kapitału społecznego, uwzględniając przy tym fragmentaryczny sposób jego badania oraz analizy. Ponadto ujmowanie kapitału społecznego jako założenia a nie pytania empirycznego powoduje, że zamiast być analizowany przez pryzmat swojej użyteczności stał się przedmiotem zainteresowania samym w sobie. Na płaszczyźnie badawczej powinien być analizowany dwutorowo, pod kątem faktycznego oddziaływania na procesy rozwojowe, jak również na kumulację i pomnażanie samego kapitału społecznego.

Deficyt badań nad kapitałem społecznym niejednokrotnie wynika z przypadkowego doboru wskaźników. Autorzy zwracają przy tym uwagę na dwa popełniane błędy tj. bazowanie tylko na wzorach zaczerpniętych z zachodniej literatury lub na kryterium dostępności danych. Sporadycznie autorzy stawiają sobie pytanie, czy zastosowane miary kapitału społecznego są odpowiednie z punktu widzenia kontekstu, w jakim będą wykorzystywane. Podejmując się próby analizy kapitału społecznego w sieci warto przytoczyć bez wątpienia słuszną uwagę Jana Herbsta, że „nie powstały u nas dotąd badania, o których można by mówić jako o przykładach monitoringu „kapitału społecznego” a zatem systematycznych, cyklicznych analizach poświęconych tej problematyce. J. Herbst idąc dalej w swoich rozważaniach, zwraca uwagę, że Polska jako „pustynia” kapitału społecznego w Europie nie posiada odpowiedniego narzędzia do jego analizy a następnie refleksji na polu naukowym. Wynika to z faktu, że wyjąwszy publiczne dyskusje czy dokumenty programowe, kapitał społeczny nie był dotąd zaliczany w skład priorytetowych działań politycznych. „Pozostaje mieć na-

¹⁹ Zob. C. Trutkowski, „Biała Podlaska. Badanie warunków życia i jakości usług publicznych”, Wydawnictwo Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa 2012, s. 32, 42.

²⁰ J. J. Wygnański, J. Herbst i inni, Działania..., s. 9.

dzieję, że dzięki Strategii Rozwoju Kapitału Społecznego i odpowiedniemu umocowaniu tego zagadnienia w zaktualizowanej Strategii Rozwoju Kraju ten stan ulegnie poprawie²¹.

Punktem wyjścia niniejszej rozprawy jest socjologiczna analiza kapitału społecznego skonstruowana na kanwie dotychczasowych rozważań teoretycznych, odnoszących się do takich elementów jak: normy, wartości, powiązania, pozycja, zaufanie. Nowatorstwo prezentowanej koncepcji wynika z tego, że kapitał społeczny zaprezentowany został w odniesieniu do sieci społecznych, warunkujących funkcjonowanie współczesnej rzeczywistości społecznej. Pierwiastek sieciowy rozszerza pole analizy o wskaźniki takie jak: rozległość, siła, intensywność i treść powiązań oraz pozycja w strukturze sieci. Przyjęta przez autora perspektywa sieciowa, niespotykana w pracach z tego zakresu, ukazuje przestrzenne ujęcie kapitału społecznego, traktowanego w kategoriach zasobu indywidualnego bądź grupowego, przynoszącego profity zarówno jednostkom, jak też zbiorowościom. Ponadto brakuje w polskiej literaturze przedmiotu głębszych badań i refleksji nad różnorodnością zasobów społecznego kapitału na obszarach przygranicznych, niejednorodnych, o odrębnym kontekście społecznym, kulturowym, politycznym a także gospodarczym. Na uwagę zasługuje fakt, że polskie doświadczenia w zakresie badań nad kapitałem społecznym są stosunkowo skromne, umiarkowane w komparacji z badaniami prowadzonymi na Zachodzie. Przeglądając literaturę światową, nie znajdziemy analiz prowadzonych w regionie Europy Środkowej i Wschodniej ze względu na zbyt ograniczoną ilość danych lub ich całkowity brak. Niniejsza praca ma za zadanie wypełnić obecną w tym zakresie lukę.

Prezentowane w rozprawie treści mają charakter teoretyczno-empiryczny. W celu dogłębnej interpretacji zgromadzonego materiału badawczego konieczne było wykorzystanie niejednolitego podejścia metodologicznego, dzięki czemu odpowiednio uporządkowano i przetworzono analizowany materiał, tak, aby wyczerpująco wskazać określone prawidłowości na bazie posiadanego materiału. W części empirycznej zastosowano różnego rodzaju narzędzia, metody oraz techniki badawcze²², stosownie do analizowanych zagadnień i problemów, z których fundamentalne znaczenie ma komputerowa analiza sieci społecznych. „Komputer stał się narzędziem umożliwiającym zarówno modelowanie rzeczywistości, symulowanie stanów w świecie realnym niewystępujących (...), jak i tworzenie światów zupełnie nierzeczywistych²³. Kluczowe jest również wykorzystanie dostęp-

²¹ Tamże, s. 11.

²² Szczegółowy opis metodologicznych ram przeprowadzonych badań w dalszej części pracy.

²³ E. Bendyk, Dylematy społeczeństwa sieciowego, [w:] A. Nowak, K. Winkowska-Nowak, L. Rycielska (red.), Szkoła w dobie Internetu, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2009, s. 21.

nej literatury, o której mowa w dalszej części pracy, z socjologii, ekonomii, politologii, w tym publikacji z czasopism naukowych oraz danych wtórnych zamieszczonych w raportach z badań. Niezbędnymi dla realizacji części empirycznej były analiza treści dokumentów, strategii, witryn internetowych i komunikatów dotyczących realizowanych, w ramach współpracy transgranicznej, projektów, których wnioskodawcami i partnerami były i są podmioty z Białej Podlaskiej oraz Brześcia (z uwzględnieniem powiatu bialskiego i obwodu brzeskiego)²⁴. Ponadto istotne, znaczenie z punktu widzenia merytorycznego należy przypisać wywiadam przeprowadzonym z przedstawicielami publicznych i niepublicznych instytucji, zaangażowanymi we współpracę, posiadającymi wiedzę i doświadczenie w tym zakresie.

Struktura poniższej książki złożona jest z pięciu rozdziałów, których całość jest sekwencją logicznie następujących po sobie teoretyczno-metodologicznych części, z których pierwsze zawierają teoretyczne zdefiniowanie przedmiotu badań, analityczne ujęcie procesu przeobrażenia współpracy transgranicznej i funkcji granic oraz prognostyczne nakreślenie kierunku jego dalszych zmian. W części teoretycznej pracy autor zaprezentował propozycje odpowiedniego, właściwego podejścia metodologicznego do sieciowego kapitału społecznego, w tym zarówno jego krytyczne jak też bezkrytyczne ujęcie. W części empirycznej dokonał dogłębnej analizy struktur i procesów współpracy transgranicznej.

Rozdział pierwszy poświęcony jest zagadnieniom związanym z rozpoznań w obrębie nauk społecznych metodą analizy sieciowej i jej zastosowania do badania dynamicznych relacji i procesów oplatających współczesną rzeczywistość społeczną. Wychodząc od genezy badań sieciowych, autor umiejscawia je w wybranych teoriach socjologicznych, na gruncie których analiza sieci społecznych urasta do perspektywicznej i stale rozwijającej się metody badawczej. Punktem wyjścia rozdziału pierwszego czyni autor rozważania dotyczące reorganizacji życia społecznego, w którym na skutek wieloaspektowych i długofalowych zmian, miejsce grupy, jako podstawowej formy społecznej, zajmują dynamiczne struktury sieciowe. Autor przedstawia nową logikę relacji społecznych, wpisaną w struktury i procesy sieciowe, wspomagane tzw. komunikowaniem sieciowym.

W rozdziale drugim autor prezentuje i charakteryzuje wybrane koncepcje kapitału społecznego, wychodząc od klasycznych teorii m.in.: Roberta Putnama, Pierre'a Bourdieu, Jamesa Colemana w kierunku teoretycznych założeń dotyczących kapitału społecznego w kontekście sieci autorstwa

²⁴ Szczegółowy wykaz dokumentów, strategii, witryn internetowych i innych materiałów źródłowych zamieszczony został w końcowej części książki, poświęconej bibliografii, netografii i innym materiałom źródłowym.

m.in. Paula Adlera, Seok-Woo Kwon, Elizabeth Shrader, Marka Granovettera, Ronalda Burta czy Nan Lina. W rozdziale drugim autor rozprawy „pochyla się” również nad szczegółową analizą walorów i niedostatków w zakresie badań kapitału społecznego w sieci.

Przedmiotem rozdziału trzeciego jest teoretyczne ujęcie współpracy transgranicznej wpisanej w strukturę sieciową na kanwie której możliwe, co więcej, kluczowe jest konstruowanie partnerstwa transgranicznego, opartego na horyzontalnych, elastycznych, dynamicznych sieciach społecznych. Stanowią one płaszczyznę przepływów różnego rodzaju zasobów, kluczowych dla rozwoju politycznego, ekonomicznego i kulturowego, zarówno w skali mikro, tj. lokalnej i regionalnej, jak również makro tzn. krajowej i międzynarodowej. W tej części pracy autor prezentuje wybrane teorie dotyczące przede wszystkim transgranicza i transgraniczności, sformułowane przez czołowych „przedstawicieli” socjologii pogranicza w Polsce. Dalszą część rozdziału stanowią rozważania teoretyczne nad miejskimi i przygranicznymi obszarami funkcjonalnymi, które w świetle nowego kryterium delimitacji obszarów pełnią rolę miejsc o szczególnym znaczeniu z punktu widzenia rozwoju lokalnego, regionalnego i subregionalnego. Autor dokonuje ponadto sieciowej analizy Miejskiego i Przygranicznego Obszaru Funkcjonalnego, zlokalizowanego na obszarze Powiatu Białskiego.

Dopełnieniem rozdziału jest próba spojrzenia i analizy kierunku rozwoju relacji pomiędzy Unią Europejską a Republiką Białoruską, na które rzutują różnego rodzaju czynniki m.in. sytuacja wewnętrzna Białorusi, polityka państw Unii Europejskiej wobec Republiki Białoruskiej, obrany kierunek polityki zewnętrznej, zarówno przez Wspólnotę Europejską jak również władze białoruskie. Teoretyczną częścią niniejszej rozprawy autor próbuje wykazać, że świat społeczny ukazuje określone fundamentalne prawidłowości i procesy, zaś „teorie naukowe zawsze dążą do wykroczenia poza to, co partykularne i ograniczone w czasie, traktują natomiast o tym, co ogólne, fundamentalne, ponadczasowe i uniwersalne”²⁵. Co więcej „Jasno definiuje się terminy oznaczające właściwości świata i ich dynamikę, tak by jasne były ich odniesienia, a związki między pojęciami oznaczającymi zjawiska były stwierdzane w taki sposób, aby ich wzajemne powiązania mógł zrozumieć każdy, kto będzie badać daną teorię”²⁶.

Rozdziały czwarty i piąty mają charakter empiryczny, stanowią próbę przełożenia zaprezentowanych w części teoretycznej koncepcji kapitału społecznego na grunt współpracy transgranicznej pomiędzy Białą Podlaską i Brześciem. Autor prezentuje metodologiczne założenia badań własnych, cele, pytania badawcze i hipotezy. Opisuje sposób realizacji ba-

²⁵ J. H. Turner, *Struktura teorii socjologicznej*. Wydanie nowe, Wydawnictwo PWN, Warszawa 2006, s. 2.

²⁶ Tamże, s. 2.

dań. Następnie dokonuje syntezy i deskrypcji potencjału kapitału społecznego skumulowanego w sieciach współpracy transgranicznej, ukonstytuowanych na bazie wybranych, bilateralnych projektów, nakierowanych na działania w zakresie inicjowania i intensyfikowania w/w współpracy. W dalszej części konstruuje sieci wymiany i przepływów różnego rodzaju zasobów, zwracając uwagę na aktorów kluczowych dla współpracy w/w obszarów, posiadających kapitał społecznych, bądź gotowych do jego skumulowania poprzez powiązania i wymianę z innymi podmiotami. Szczególną uwagę poświęca pomostom i punktom przecięcia w sieci, kluczowym dla podtrzymywania jej spójności. „W istocie usunięcie jednej z tych pozycji albo zerwanie powiązań w sposób zasadniczy zmieniłoby strukturę sieci – rozpadłałby się na trzy odrębne części”²⁷.

Podstawowym celem niniejszej pracy jest ukazanie fragmentu (wycinka) interpretacji i operacjonalizacji społecznego kapitału oraz jego komponentów w postaci potencjalnych bądź rzeczywistych zasobów zgromadzonych dzięki sieciom kontaktów i powiązań (na poziomie współpracy transgranicznej). „Struktura sieci społecznych – „poziome” związki stanowią bardziej płodny kapitał społeczny od pionowych”²⁸. Równie istotne znaczenie ma prezentacja kapitału społecznego w odniesieniu do badań nad ośrodkami miejskimi i społecznościami lokalnymi, zamieszkującymi obszar przygraniczny, będący poniekąd regionem peryferyjnym a zarazem zewnętrzną granicę Unii Europejskiej. Związane jest z tym poszukiwanie właściwej drogi rozwoju, czynników rozwojowych przyczyniających się do skutecznej rywalizacji i konkurencji, jakie zaobserwować można pomiędzy dzisiejszymi regionami. Trafnie zauważa Andrzej Sadowski, że regionom przygranicznym pozostają dwie ścieżki rozwoju, po pierwsze naśladowanie wzorów rozwojowych innych, po drugie sięganie do zasobów własnych, po uprzednim ich zdiagnozowaniu a następnie skutecznym wykorzystaniu. Wybór pierwszego rozwiązania pociąga za sobą nieustanną konieczność naśladowania innych, kroczenie niejako „z tyłu”, z pewnym opóźnieniem, przetartymi wcześniej ścieżkami. Drugie rozwiązanie, niejednokrotnie trudniejsze od pierwszego, pozwala jednak skutecznie wykorzystać własne, zgromadzone, rzeczywiste lub potencjalne zasoby, odpowiednio do warunków obowiązujących w danym regionie. Jest to „sprawdzoną (...) propozycją poszukiwania nowych pól, jako źródeł i wymiarów społecznej aktywności oraz innych, tradycyjnych lub nowoczesnych, nośników społeczno-gospodarczego rozwoju (...)”²⁹.

²⁷ Tamże, s. 610.

²⁸ W. Bokajło, *Amerykańskie korzenie kapitału społecznego*, [w:] M. Klimowicz, W. Bokajło, *Kapitał społeczny – interpretacje, impresje, operacjonalizacja*, Wydawnictwo CeDeWu, Warszawa 2010, s. 39.

²⁹ A. Sadowski, *Białystok. Kapitał społeczny mieszkańców miasta*, Wydawnictwo Wyższej Szkoły Ekonomicznej w Białymstoku, Białystok 2006, s. 9.

Zawarte w tytule książki określenie kapitału społecznego autor traktuje w kategoriach kapitału, który może być skumulowany i uzyskany poprzez uruchomienie różnego rodzaju zasobów, jakie posiadają jednostkowi bądź zbiorowi aktorzy w oparciu o procesy wymiany, kooperacji, koordynacji i inne, regulowane poprzez określone wartości i reguły, w tym zaufanie, wzajemność i współzależność. Zdaniem Grzegorza Gorzelaka „Znaczna luka daje się zauważyć w studiach nad transgranicznymi przepływami ludzi, kapitału, dóbr i usług. (...). Badania na temat realnej współpracy transgranicznej, prowadzonej przez podmioty gospodarcze zlokalizowane na obszarach przygranicznych, są bardzo rzadkie i często przyjmują postać sondaży (...). W analizowanych materiałach bardzo mało odniesień poczyniono do roli władz samorządowych w podejmowaniu, prowadzeniu i promowaniu współpracy transgranicznej. (...). Warto np. zbadać strategie województw nadgranicznych z punktu widzenia nastawienia władz wojewódzkich do tego aspektu rozwoju regionu, relacji samorządu z przedstawicielami rządu w terenie (województwami), przedsięwzięcia podejmowane z partnerami zagranicznymi, nastawienia władz do mniejszości narodowych, itp.”³⁰.

W prezentowanej pracy istotne miejsce przypisać należy determinantom kapitału społecznego, warunkującym jego rozwój lub atrofie, konsekwencje i korzyści, jakie niesie za sobą pomnażanie tego kapitału. Autor próbuje również znaleźć odpowiedź na pytanie, w jakim stopniu kapitał społeczny, jego potencjał i zróżnicowanie warunkuje rozwój współpracy transgranicznej, pomiędzy różnorodnymi społecznie, kulturowe, politycznie i ekonomicznie miastami? „W jakim zakresie ich zasoby ludzkie, społeczne i kulturowe mogą zostać przekształcone w kapitał, który nie tylko uchroni (...) przed degradacją i marginalizacją, (...) ale stworzy endogenne podstawy do budowania swojego miejsca ekonomicznego i społecznego w nowych warunkach określonych przez procesy integracji społecznej i globalizacji. Niemniejsze znaczenie ma również transorganizacja sieci informacji, bogactwa, władzy, stymulowana poprzez globalizację, w wyniku której tracą na znaczeniu pojedyncze państwa i regiony, na rzecz przenikających się, wieloaspektowych i wielopłaszczyznowych powiązań. Pomimo licznych i wszechobecnych kryzysów, wieloczynnikowych a przy tym wielokierunkowych „(...) gospodarka, instytucje, kultura, typy tożsamości czy ładu społecznego, musi zostać ponownie określone w relacji do tej globalnej sieci i poprzez nią”³¹. W tym kontekście analizując proces obniżania a niekiedy zanikania znaczenia granic politycznych, podyktowany

³⁰ G. Gorzelak, *Pogranicza a polityka zagraniczna RP*, [w:] R. Stemplowski, A. Żelazo (red.), *Polskie pogranicza a polityka zagraniczna u progu XXI wieku. Raporty*, Polski Instytut Spraw Międzynarodowych, Warszawa 2002, s. 414.

³¹ K. Wielecki, *Kryzys...*, s. 299.

z jednej strony globalizacją, z drugiej integracją europejską, redefiniuje dotychczasowe znaczenie granic i obszarów przygranicznych, ukierunkowanych obecnie na czynniki egzogenne. Trafnie zwraca uwagę Andrzej Sadowski, że „znaczenie obszarów przygranicznych wzrośnie wówczas, kiedy kraj (...), uwzględniając swój kapitał ekonomiczny, infrastrukturalny, ludzki, społeczny i kulturowy określi autonomiczne perspektywy rozwoju (...) w powiązaniu z dążeniami do zachowania tożsamości społecznej mieszkańców”³².

Autor książki ma świadomość, że prezentowane rozważania teoretyczno-empiryczne nie wyczerpują pola wielokierunkowych i interdyscyplinarnych możliwości prezentacji problematyki kapitału społecznego, stanowią jedynie pewną jego część, wycinek, swego rodzaju uzupełnienie, czy raczej wypełnienie, jednej z luk, jakie występują na płaszczyźnie badań dotyczących szeroko rozumianego kapitału społecznego.

Pragnę wyrazić serdeczne słowa podziękowania Recenzentom niniejszej książki za merytoryczne uwagi i sugestie dotyczące sposobu poprawy pierwotnej wersji pracy, dzięki czemu jej treść jest w większym stopniu ubogacona i udoskonalona. Nie zmienia to faktu, że za ewentualne niedociągnięcia i błędy odpowiedzialność ponosi autor. W tym miejscu dziękuję również przedstawicielom instytucji publicznych i niepublicznych, którzy służyli swoją wiedzą i doświadczeniem, wyrażając jednocześnie aprobatę dla tego typu prac naukowo-badawczych. Mam tu na myśli reprezentantów: Urzędu Miasta Biała Podlaska, Starostwa Powiatu Bialskiego, Euroregionu BUG, Bialskiego Centrum Kultury, Państwowej Szkoły Wyższej im. Papieża Jana Pawła II, Bialskopodlaskiej Izby Gospodarczej, Stowarzyszenia „Południowe Podlasie”, Miejskiej Biblioteki Publicznej, Bialskopodlaskiego Stowarzyszenie Rozwoju Regionalnego.

Słowa wdzięczności kieruję również w stronę Władz Państwowej Szkoły Wyższej za udzieloną pomoc i wsparcie finansowe mojego projektu, dzięki czemu prezentowana praca „może ujrzeć światło dzienne”.

Dawid Błaszczak

³² A. Sadowski, Pogranicze jako przedmiot badań socjologicznych w warunkach integracji europejskiej, [w:] K. Krzysztofek, A. Sadowski (red.), Pogranicza i multikulturalizm w warunkach Unii Europejskiej. Implikacje dla wschodniego pogranicza Polski, Białystok 2004, s. 17.